

А. В. Сумко

(Полацк, УА «Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт»)

**КУЛЬТУРА ЖЫЦЦЕЗАБЕСПЯЧЭННЯ
БЕЛАРУСКАЙ ПАВАЕННАЙ ВЁСКИ:
ДА ПАСТАНОЎКІ ПРАБЛЕМЫ**

Пасляваенная рэчаіснасць – гэта складаны і драматычны час у этнічнай гісторыі беларусаў. Пасля Вялікай Айчыннай вайны беларуская вёска знаходзілася ў цяжкім стане і перыяд аднаўлення расцягнуўся амаль на дзесяцігоддзе з моманту вызвалення рэспублікі ад нацыстаў. Нягледзячы на адносна невялікія храналагічныя межы, гэта быў шмат у чым вырашальны перыяд у гісторыі, звязаны са зменамі сацыяльна-эканамічнага, палітычнага і культурнага характару. Для ўсходніх раёнаў Беларусі – гэта перыяд пасляваеннага аднаўлення сельскай гаспадаркі і калгаснай сістэмы, для заходніх – паступовая ліквідацыя аднаасобных гаспадарак і пераход да прымусовай калектывізацыі ў канцы 1940-х гг., што суправаджалася разбурэннем традыцыйнага сялянскага ладу жыцця. У цэнтры гэтых падзей знаходзіўся чалавек, які спрабаваў адаптавацца да складаных, а іншы раз экстрэмальных абставінаў, рэалізаваць увесь свой патэнцыял дзеля выжывання і стварэння прымальных жыццёвых умоў для ўласнай сям'і. Пры гэтым, як паказвае аналіз крыніц, выкарыстоўваліся традыцыйныя практыкі жыццезабеспячэння, якія пастаянна рэалізуюцца этнасам, як толькі падыходзіць крызісны час. Напрыклад, палявыя матэрыялы пра пасляваеннае жабрацтва сведчаць пра пераемнасць мадэляў паводзін, прынятых у субкультуры дарэвалюцыйных жабракоў і ўзнаўленне традыцый этнічнага вопыту выжывання ў неспрыяльных умовах [1]. Суадносіны стратэгіі і адаптыўных практык сярод вясковага насельніцтва ў паваяенны час адрозніваліся ў залежнасці ад лакацыі населенага пункта: размяшчэнне ў “зоне бедства” (спустошаныя і спаленыя вёскі ў выніку карных экспедыцый) ці “зоне адноснай стабільнасці” (ступень разбурэння нязначнае ці ўвогуле адсутнічала); калектывізаваны раён ці адзінаасобны сектар; прыродна-кліматчныя ўмовы (спецыфіка ландшафту / глебы) і месцараспалажэнне (паблізу ці ўдалечыні ад горада, буйнога мястэчка, чыгуначных станцый).

Комплекснае вывучэнне складанай даследчай праблемы як жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі вымагае полідысцыплінарнага

падыходу (калі ўлічваюцца дасягненні, метадалогія і тэарэтычныя мадэлі этналогіі, этнадэмаграфіі, эканамічнай і сацыяльнай гісторыі і інш.) і выкарыстанне шырокага кола крыніц: архіўныя дакументы, фотаматэрыялы, этнаграфічныя крыніцы і, у першую чаргу, матэрыялы вуснай гісторыі. На сённяшні момант назапашаны значны аб'ём вуснагістарычных крыніц, якія захоўваюцца ў асабістых архівах ці архівах грамадскіх і навуковых устаноў, онлайн сховішчах. Успаміны ўдзельнікаў ці відавочцаў падзей шматпланавыя і разнастайныя, яны даюць магчымасць зразумець, як этнічны вопыт гаспадарчых практык быў рэалізаваны ў пасляваенны час, якія рэсурсы выкарыстоўвалі для аднаўлення сваёй гаспадаркі, як успрымалася сельскім насельніцтвам Заходняй Беларусі сацыяльна-эканамічныя трансфармацыі, як мяняліся ментальныя ўстаноўкі, каштоўнасныя арыенціры вясковага насельніцтва ў цэлым. У гэтым рэчышчы перспектывы з'яўляецца антрапалагічны падыход да вывучэння гаспадарча-эканамічных аспектаў этнічнай культуры, які вельмі добра рэалізуецца праз даследаванне культуры жыццезабеспячэння, пад якой разумеецца не толькі вывучэнне такіх класічных кампанентаў, як жыллёва-пасяленчы комплекс, адзенне і сістэма харчавання, але і комплексны аналіз стратэгіі і практык жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі. Пры гэтым гаворка ідзе не толькі аб стварэнні ці аднаўленні матэрыяльнай базы жыццезабеспячэння, промыслах, рамёствах, але і пэўнай сістэме анталагічных каштоўнасцяў, якія праецыраваліся на сферу народнай педагогікі, медыцыны і, нават, на абрадавыя практыкі і фальклор. Такім чынам, *культуру жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі можна вызначыць як сукупнасць гаспадарчых і сацыяльных практык, навыкаў і ведаў, якія дазволілі забяспечыць жыццяздольнасць калектыву, былі абумоўлены і знаходзіліся ў цеснай ўзаемасувязі з геакліматычнымі асаблівасцямі этнічнай тэрыторыі, сацыяльнай арганізацыяй і ўзроўнем гістарычнага развіцця народа і яе асобных частак.*

Культура жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі ў якасці прадмету даследавання не разглядалася. У айчыннай гістарыяграфіі вывучаліся толькі пэўныя аспекты жыццядзейнасці беларускай вёсцы ў першае пасляваеннае дзесяцігоддзе. Этнографы разглядалі пасляваенную вясковую рэчаіснасць як складовую частку пэўнага прадмета даследавання, пераважна ў кантэксце трансфармацыі сацыяльна-бытавых умоў жыцця, асвятлення традыцыйнай матэрыяльнай беларускай культуры [2], традыцый харчавання [3, 4], традыцыйных уяўленняў беларусаў аб раслінным свеце [5] і інш.

Пэўная колькасць прац, прысвечаных стану беларускай вёскі, выйшла ў савецкі час. Сярод іх трэба адзначыць манаграфію А. П. Беязо “Беларуская вёска ў пасляваенныя гады (1945 – 1950 г.)”, у якой аўтар адзначаў, што на фоне цяжкага матэрыяльна-бытавога становішча “ў жыццё беларускай вёскі вярнулася далёкае мінулае і сялянства зноў вымушана было карыстацца такімі прадметамі, як рагаціна і лучына” [6, с. 18]. Для рэканструкцыі вобраза пасляваеннай вёскі аўтар выкарыстоўваў архіўныя дакументы і даступныя на той час успаміны сведкаў падзей, якія дэманстравалі цяжасці вясковай рэчаіснасці, але разам з тым у манаграфіі не раскрыты пытанні, звязаныя са стратэгіямі і практыкамі выжывання. Большасць гісторыкаў звярталіся да паваеннай вёскі ў межах даследавання савецкай аграрнай палітыкі. На сучасным этапе развіцця гістарычнай навукі гэты накірунак зноў актуалізаваўся ў даследаваннях М. У. Смяховіча. Яго манаграфія “Сельская гаспадарка Беларусі ў 1943 – 1991 гадах: этапы развіцця, дасягненні, вопыт” – праца пабудаваная на падставе пераважна архіўных матэрыялаў, у якой разглядаецца дзейнасць партыйна-дзяржаўнага кіраўніцтва БССР па рэалізацыі асноўных мэт аграрнай палітыкі ў пэўны гістарычны перыяд, характарызуецца становішча ў галіне арганізацыі і аплаты працы калгаснага сялянства [7]. У апошнія гады ўвагу даследчыкаў прыцягваюць сюжэты, звязаныя з гісторыяй паўсядзённасці, у межах якой разглядаюцца пытанні, так ці інакш звязаныя са спецыфікай жыццядзейнасці беларускай пасляваеннай вёскі [8, 9, 10].

Вельмі актыўна сучасныя гісторыкі ўводзяць у навуковы зварот матэрыялы вуснай гісторыі. Адной з першых спроб паказаць гісторыю Беларусі скрозь прызму вусных успамінаў звычайных вясковых жыхароў з’яўляецца кніга Вольгі Івановай “Прамоўленая гісторыя: XX ст. у памяці жыхароў беларускай вёскі” [11].

Такім чынам, з аднаго боку мы маем пэўную колькасць навуковых прац, якія разглядаюць асобныя аспекты жыццядзейнасці беларускай вёскі і значнае кола крыніц, якія могуць дапаўняць адзін аднаго, а з другога – акрэсленую даследчую праблему, якая патрабуе комплекснага вывучэння. Даследаванне праблематыкі жыццезабеспячэння вёскі з улікам гісторыка – культурных асаблівасцяў рэгіёнаў Беларусі і спецыфікі іх развіцця ў пасляваенны перыяд прадстаўляецца перспектыўным ракурсам этнічнай культуры ў цэлым і можа выступаць як асобны прадмет даследаванняў. Да цяперашняга часу па-за межамі ўвагі застаюцца пытанні прысвечаныя экстрэмальнай гастронаміі і вясковай сістэме харчавання ў паваенны час; аднаўленню жыллёвага комплексу і суадносін традыцый даваеннага часу з магчымасцямі пасляваеннага

перыяду; стратэгіям і адаптыўным практыкам будзённага жыцця ў складаных эканамічных умовах; спадарожным кампанентам культуры жыццезабеспячэння – прадметы хатняга ўжытку, гігіена, пасляваенная медыцына. Гэта падкрэслівае актуальнасць і навуковую запатрабаванасць азначанай тэмы.

Спіс выкарыстаных крыніц і літаратуры

1 Сумко, А. В. Пасляваеннае жабрацтва ў дыскурсе вуснай гісторыі Віцебшчыны / А. В. Сумко // Вестник Полоцкого государственного университета. Сер. А. Гуманитарные науки. – 2020. – № 9. – С. 142–147.

2 Цітоў, В. С. Народная спадчына: Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – 300 с.

3 Новогродский, Т. А. Хлеб в традиционной культуре белорусов в XIX – нач. XX в. / Т. А. Новогродский // Хлеб в народной культуре : Этнографические очерки. – М. : Наука, 2004. – С. 173 – 177.

4 Навагродскі, Т. А. Эвалюцыя традыцый харчавання беларусаў у XIX–XX стагоддзях / Т. А. Навагродскі. – Мінск : Беларус. дзярж. ун-т, 2015. – 243 с.

5 Шумскі, К. А. Традыцыйныя веды беларусаў аб раслінным, жывёльным свеце і надвор’і (XIX – пачатак XXI ст.) і іх экалагічная значнасць / К. А. Шумскі. – Мінск : Права і эканоміка, 2009. – 126 с.

6 Беязо, А. П. Беларуская вёска ў пасляваенныя гады (1945–1950 г.) / А. П. Беязо. – Мінск : Выд-ва БДУ, 1974. – 176 с.

7 Смяховіч, М. У. Сельская гаспадарка Беларусі ў 1943 – 1991 гадах: этапы развіцця, дасягненні, вопыт. / М. У. Смяховіч ; Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т гісторыі. – Мінск : Беларус. навука, 2017. – 439 с.

8 Тимонова, А. В. Крестьянство на освобожденной территории БССР (сентябрь 1943 – май 1945 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / А. В. Тиманова; Ин-т истории НАН Беларуси. – Минск, 2011. – 25 с.

9 Шумскі, Ян. Саветызацыя Заходняй Беларусі (1944–1953 гг.) / Ян Шумскі. – Беласток : Беларускае гістарычнае таварыства, 2012. – 362 с.

10 Kashtalian, Iryna. The Repressive Factors of the USSR’s Internal Policy and Everyday Life of the Belarusian Society (1944–1953) / Iryna Kashtalian. – Wiesbaden : Harrassowitz Verlag, 2016. – 345 s.

11 Іванова, В. Прамоўленая гісторыя: XX ст. у памяці жыхароў беларускай вёскі / В. Іванова. – Мінск : Зміцер Колас, 2018. – 448 с.